

Małgorzata Kowol

WYKORZYSTANIE ZABAWY UCZNIÓW NA SZCZEBLU EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ SZANSĄ NA ICH ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Streszczenie (abstrakt): Zabawa jest fundamentalnym czynnikiem rozwoju każdego dziecka. Poprzez zabawę i ruch najmłodszy uczeń się odkrywa i bada świat. Posiada ona wiele walorów, dzięki którym dzieci rozwijają się, dlatego wydaje się, iż jej stosowanie na szczepku edukacji wczesnoszkolnej jest pożądane. Paradygmat kształcenia zintegrowanego zakłada, iż uczeń poznaje otaczające środowisko, korzystając z różnych form aktywności. Zatem wspierając aktywność edukacyjną dziecka, warto przez chwilę zastanowić się nad bogactwem zabaw jakie można zaoferować najmłodszemu. Konstruktynwne i pozytywne nastawienie nauczyciela do zabaw, wykorzystywanie przez niego różnych form stwarza szansę na wspomaganie rozwoju dziecka, zaspokajając jego społeczne potrzeby, a także poznanie otaczającej rzeczywistości.

Słowa kluczowe: zabawa w edukacji, aktywność ludyczna, zabawa w edukacji wczesnoszkolnej, zabawa w młodszym wieku szkolnym

THE USE OF STUDENTS' PLAYING AT THE EARLY AGE EDUCATION LEVEL AS A CHANCE FOR THEIR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: Playing is a fundamental factor in every child's development. Through playing and movement, the youngest learn to discover and explore the world. It has many values, thanks to which children develop, and it seems that its use at an early education level is needed. An integrated teaching paradigm assumes that student gets to know the surrounding environment by using various forms of activity. Therefore, when supporting a child's educational activity, it's worth considering for a moment the richness of playing activities choices that one can offer to the youngest. Teacher's constructive and positive attitude towards the use of playing in education, using different forms of entertainment, creates an opportunity to support a child's development, by meeting its social needs and helping to get to know the reality.

Keywords: play in education, ludic activity, playing in early school education, playing at early school age

Wstęp

W XX wieku na gruncie europejskiej myśli naukowej zabawę zaczęto pojmować jako fundament kultury ludzkiej, który spełnia bardzo ważną rolę – czynnika równowagi w relacji

do rzeczywistości¹. Niewątpliwie zabawa jest jedną z głównych form aktywności, która towarzyszy człowiekowi przez całe życie – od kolebki aż do śmierci. Od najmłodszych lat zabawa wprowadza nas w świat fikcji, fantazji, wywołuje uczucie radości, spontaniczności, integruje grupy.

Młodszy wiek szkolny to okres gromadzenia wiedzy o świecie, samym sobie, a także czas osiągnięcia dojrzałości szkolnej. Rozwijają się umiejętności fizyczne, ruchowe, poznawcze, społeczne, moralne. Przełomem w rozwoju dziecka jest zmiana głównej formy aktywności, jaką jest zabawa, na zamierzone uczenie się. Aktywność zabawowa nie powinna jednak zupełnie zaniknąć, a winien się zmienić jej charakter, treść, funkcje oraz formy. Bywa, iż nauka wymaga od uczniów dużego napięcia i zaangażowania, nadanie jej charakteru ludycznego z pewnością pozwoli na niejednokrotne przezwyciężenie trudności. „Zatem klucz do osiągnięcia postępów – to zamiana zabawy w kształcące doświadczenie oraz zadbanie o to, by większość nauki była zabawą”². Niezwykle ważną rolę na tym szczeblu kształcenia będzie pełnić nauczyciel - wychowawca, któremu nie może zabraknąć odpowiednich umiejętności, by zbudować w dzieciach niezbędne kompetencje umożliwiające im egzystencję i poruszanie się we współczesnym i przyszłym świecie. W świecie, w którym dokonują się ogromne przemiany cywilizacyjne, globalizacyjne, technologiczne oraz modernizacyjne. Czasy, w których żyjemy, wymagają od dziecka, już od najmłodszych lat, umiejętności radzenia sobie w różnorodnych sytuacjach życia codziennego. Zatem, by rozwijać pożądane cechy i dyspozycje dziecka, należy tak organizować proces nauczania, aby angażować wszelkie możliwe cechy intelektu uczniów. Dzieci w młodszym wieku szkolnym mają ogromny zapał i potencjał do nauki, nie należy przegapić zatem szansy na ich twórczy rozwój oraz ich aktywne wykorzystanie pokładów potencjału.

Wielowymiarowość zabawy i edukacji wczesnoszkolnej

Istotną zasługę odkrycia zabawy przypisuje się Fryderykowi Fröblowi. Niemiecki pedagog podkreśla, że „zabawa to gra, to najwyższy stopień rozwoju dziecka, rozwoju człowieka (...). Zabawa rodzi radość, zadowolenie i wolność. Z niej tryska źródło wszelkiego dobra, nie jest igraszką czy rozrywką, posiada ona duże znaczenie w jego rozwoju, należy więc otoczyć je opieką wychowawczą, gdyż w zabawie zaczyna się kształtować charakter, emocje, a także powstają pierwsze uczuciowe związki społeczne”³.

Równie trafnie ujął pojęcie zabawy Lew Siemionowicz Wygotski. Według niego zabawa „wywodzi się z potrzeb rozwojowych dziecka. Jest dziejącą się w wyobraźni iluzoryczną realizacją niedających się zrealizować życzeń oraz pragnień. W zabawie dziecko

¹ B. Koszyła, *Zabawa i jej cechy*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2004, nr 5, s. 22.

² G. Kryk, *Samokształcenie w edukacji wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo PWSZ, Racibórz 2009, s. 34.

³ W. J. Dyer, *Zabawy tematyczne dzieci w domu i przedszkolu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983, s. 9.

znajduje się zawsze wyżej od swego średniego poziomu. Jest ono w zabawie jakby o głowę wyższe od samego siebie”⁴.

W literaturze przedmiotu istnieje wiele różnych teorii zabaw, które kładą akcent na różne jej właściwości oraz źródła, w tym biologiczne i społeczne. Obejmują one również cele, jak i stanowią kluczowe znaczenie dla rozwoju jednostki oraz społeczeństwa. Do najbardziej znanych teorii zabaw należy teoria „Samowyróżniania się” F. Fröbela, który jako pierwszy pisał o niej i przedstawił ją jako formę najwyższego stopnia rozwoju dziecka, gdyż w zabawie ujawnia ono swoje wnętrze oraz przeżycia. Wyjaśnił potrzebę zabawy jako dążenie do samowyróżniania się dziecka, w którego duszy ukryte są „przecucia idei ogólnych”. Według myśli autora opisywana aktywność nie jest tylko błałym zajęciem, posiada głębsze znaczenie, ponieważ to poprzez zabawę zaczynają się kształtować charakter czy wola.

Elizabeth Hurlock wspomina, iż mimo ogromnego znaczenia tejże aktywności w procesie socjalizacji dzieci, zabawa pomaga w uczeniu się, jest stymulatorem twórczości. Poprzez eksperymentowanie w zabawie dzieci przekonują się, iż tworzenie czegoś nowego może sprawiać im zadowolenie. E. Hurlock podkreśla, iż umożliwiała im to wytworzenie bardziej trafnego i realistycznego pojęcia własnego „ja”, uczą się współdziałania oraz wspólnomyślności.

Gabriela Kapica podkreśla, że w okresie wczesnoszkolnym głównym rodzajem aktywności jest zorganizowana czynność uczenia się. Zabawa pozostaje nadal jedną z bardziej ulubionych aktywności, zmienia się tylko stopień jej nasilenia, treść i właściwości. Szczególną cechą zabaw dydaktycznych dzieci w wieku szkolnym jest element współpracy zespołowej. Według G. Kapicy wyróżniamy następujące grupy zabaw:

- ✓ zespołowe zabawy i gry ruchowe z zasadami i elementami rywalizacji,
- ✓ zabawy konstrukcyjne - w których dominują czynności motoryczne,
- ✓ zespołowe zabawy tematyczne - czyli zabawy w „role”, inscenizacje, dramatyzacje, konkursy, quizy, zgaduj - zgadule itp.
- ✓ zespołowe zabawy i gry dydaktyczne - opracowane w celach poznawczych (rozwiązywanie założonych w nich zadań i czynności poznawczych) np. układanki, rebusy, krzyżówki⁵.

Zabawa w edukacji wczesnoszkolnej winna być ukierunkowana na jakiś cel, nie zaś na sam proces. Warto tu wspomnieć o aktywności zabawowej w formie gier, które przygotowują uczniów do pracy grupowej, w których pojawia się element rywalizacji współzawodnictwa, a także współdziałania. Zabawy i gry dydaktyczne w edukacji zintegrowanej mają duże znaczenie w procesie kształcenia i wychowania dzieci. Wprowadzając je do nauki szkolnej nauczyciel stwarza dzieciom różne sytuacje, w których mają one okazję rozwinąć swoje umiejętności i zdolności, a także wzbogacić i utrwalić wiadomości z róż-

⁴ L.S. Wygotski, *Zabawa i jej rola w rozwoju psychicznym dziecka*, [w:] *Dziecko w zabawie i świecie języka*, (red.) A. Brzezińska, T. Czuba, G. Lutomski, B. Smykowski, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1995, s. 86.

⁵ G. Kapica, *Rozrywki umysłowe w nauczaniu początkowym*, WSiP, Warszawa 1986, s. 22-23.

nych dziedzin. W dobie przemian społeczno-gospodarczo-technologicznych edukacja powinna szczególnie zadbać o zapewnić uczniom kompetencji kluczowych: myślenia, poszukiwania, współpracy i działania. Zabawy i gry dydaktyczne stanowią ważny czynnik optymalizujący proces nauczania, a jeśli zostaną odpowiednio zorganizowane i przeprowadzone przez nauczyciela to będą spełniać szereg różnych funkcji, które pomogą dziecku zaspokoić swoje indywidualne i społeczne potrzeby, a także pomogą mu w poznaniu rzeczywistości i w dostosowaniu jej do swoich własnych potrzeb.

Jak wspomina profesor G. Kapica, powodem do niepokoju w ostatnich latach jest zanikanie, szczególnie u dzieci miejskich, skłonności do swobodnej zabawy w naturalnych warunkach i w gronie rówieśników. W swoich badaniach pani profesor wykazała, iż spora grupa dzieci po lekcjach, w oczekiwaniu na powrót rodziców, nie opuszcza mieszkań. „Podwórka, place zabaw od dawna przestały być oazą spokoju i beztrudnej zabawy dzieci tworzących zróżnicowane wiekowe naturalne grupy zabawowe. Dla wielu młodszych uczniów, szczególnie dla jedynaków, bez względu na środowisko, dominującą formą spędzania czasu wolnego w godzinach popołudniowych, jest samotna zabawa, najczęściej przed komputerem lub bezrefleksyjne oglądanie telewizji”⁶. Nadmiar korzystania ze zdobytych wysokich technologii powoduje, iż zabija się dziecięcą wyobraźnię, twórcze myślenie oraz działanie. Współczesna edukacja ze względu na szybki postęp naukowo-techniczny musi pożegnać tradycyjny model szkoły oparty na „urabianiu”. Aktywność „dzisiejszego” ucznia musi rozwijać jego osobowość i kształtować otaczające go środowisko, a umiejętności działania w otaczającym dziecko świecie nie zastąpi nawet najdoskonalsza edukacja, jeśli zostanie ograniczona tylko do przekazu i wpajania wiedzy. I tu ważną rolę spełnia mądrze organizowana zabawa, jej szereg walorów pozwala wszechstronnie aktywizować ucznia do różnorodnych działań mających na celu kształtowanie i rozwijanie aktywności, samodzielności zaangażowania osobistego na różnym terenie oraz w wielu dziedzinach jego działalności.

Kompetencje nauczyciela klas początkowych

Współczesny nauczyciel staje wobec dynamicznych przemian dzisiejszego świata. Pojawiają się nowe obszary aktywności, nowe reguły porządku gospodarczego i edukacyjnego. Stoją przed nim zupełnie inne niż kilka czy kilkanaście lat temu wyzwania cywilizacji informacyjnej i globalnie pojętej edukacji. Niewątpliwie funkcjonowanie ucznia jest ściśle związane z jakością pracą wychowawcy, dlatego każdy nauczyciel powinien zdawać sobie sprawę, jak ogromne znaczenie dla prawidłowego rozwoju pewnych określonych cech osobowości będzie miała aktywność ludyczna w młodszym wieku szkolnym.

Ta faza rozwoju w życiu uczniów to okres wyjątkowej chłonności i pobudliwości umysłowej, czas odkryć, fascynacji, coraz lepszego rozumienia świata. Naturalny głód wiedzy powoduje ogromne zapotrzebowanie na aktywności o charakterze indywidualnym, ćwiczące zdolność kombinowania, porównywania, wynajdywania. Zaspakają się potrzebę

⁶ G. Kapica, *Zabawa. Jest w niej ukryty skarb. Aktualne konteksty edukacyjne*, [w:] *Edukacja przedszkolna w teorii i praktyce*, (red.) S. Włoch, Wydawnictwo UO, Opole 2006, s. 75.

poznania, uczy się naśladować, zdobywać różne doświadczenia, informacje na temat otoczenia, buduje się relacje ze środowiskiem i innymi ludźmi⁷. Dlatego zabawa winna zajmować centralne miejsce w wychowaniu i nauczaniu wczesnoszkolnym, ponieważ jest ona silną i trwałą potrzebą dziecka, tak jak potrzeba pokarmu, ruchu czy też towarzystwa innych dzieci. Pierwsze lata pobytu dziecka w szkole to okres, kiedy dzieci chcą się jeszcze bawić, ale muszą podjąć obowiązki ucznia, dlatego też szczególna rola przypada nauczycielom, by umiejętnie przechodzili z zabawy do nauki, właściwie stopniowali trudność zadań, które w znacznym stopniu zharmonizują rozwój dziecka, pomagając mu w coraz lepszym funkcjonowaniu w dynamicznie zmieniającym się świecie⁸. Podjęcie roli ucznia szkoły podstawowej to okres niełatwy, dzieci narażone są na spory wysiłek, co wiąże się z pojawieniem się przedmiotów o różnym ukierunkowaniu wiedzy. Nauka szkolna wymaga od nich dużych pokładów wytrwałości oraz dużej koncentracji⁹. Dlatego, aby ułatwić dzieciom naukę, nauczyciele winni stosować więc naukę opartą na zabawie, tak by uczniowie mogli w najbardziej atrakcyjny sposób przyswoić określony zasób wiedzy. W edukacji wczesnoszkolnej dominującymi formami aktywności dzieci są przede wszystkim nauka, praca oraz zabawa, która wciąż odgrywa istotną rolę¹⁰. Te trzy formy aktywności mają wiele wspólnych cech, między innymi są to: czynności celowe oraz społecznie uwarunkowane, wpływające na kształcenie rozwoju jednostki i społeczeństwa.

Nie ulega wątpliwości, iż wraz z upływem czasu maleje u dzieci motywacja do nauki. Z biegiem lat pracują bez radości tworzenia, pod przymusem, pod presją czasu, a zdarza się, że czynności wykonują mechanicznie i bezmyślnie. Coraz rzadziej zdarza im się tryskać energią, niknie głód wiedzy, dzieci zamykają się, a marzenia odpływają. W procesie kształcenia młodszych uczniów mamy do czynienia z percepcyjno-odtwórczym stylem uczenia się. Bywa często, iż nauczyciele posługują się przekazywaniem gotowych wiadomości, przez co rozwijają obszar wiedzy nazewniczej z pomijaniem działań praktycznych, co nie sprzyja procesowi uczenia się.

Chcąc kształcić efektywniej, należy uzmysłwić sobie, jak nieskończenie wiele wartości kryje w sobie zabawa i trzeba doceniać na co dzień jej walory. W trakcie zabawy dziecko zdobywa rozmaite umiejętności, naśladuje i odtwarza elementy pracy ludzkiej¹¹. W edukacji wczesnoszkolnej wartość i potencjał zabaw zależy będzie, między innymi od osoby prowadzącej zajęcia i jej przygotowania. Planowanie optymalnych warunków, aktywny udział nauczyciela podczas zabawy, będzie podstawowym warunkiem wspierają-

⁷ I. Czaja-Chudyba, *Pedagogika zabawy w osobowym i profesjonalnym przygotowaniu do zawodu nauczyciela*, Wydawnictwo NAP, Kraków 2006, s. 22-23.

⁸ A. Kaczmarczyk, *Rola nauczyciela w procesie adaptacji dziecka do szkoły*, „Nauczanie Początkowe” 2006/2007, nr 1, s. 22.

⁹ E. Capińska, *Dziecko dobrze przygotowane do szkoły*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 1, s. 44-45.

¹⁰ M. Żebrowska, *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1973, s. 323.

¹¹ M. Przetacznikowa i H. Spionek, *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, T. II, PWN Warszawa 1986, s. 362.

cym proces dydaktyczny¹². Takie działania wywołają „latanie bez skrzydeł”, gdyż umożliwi się dzieciom wyzwalanie ich wielostronnej aktywności.

Podsumowanie

Przemiany cywilizacyjne oraz nowe wyzwania stojące przed dynamicznie zmieniającym się społeczeństwem wymuszają głębokie zmiany w edukacji już na szczeblu edukacji wczesnoszkolnej. Kwestią decydującą jest tu niewątpliwie działalność i styl pracy dydaktycznej nauczycieli, którzy dysponować powinni odpowiednim poziomem wiedzy oraz celową, dobrze zaplanowaną i zorganizowaną pracą w sposób taki, by rozwijać kluczowe kompetencje dzieci.

Warto chwilę zastanowić się, jak nieskończenie wiele wartości kryje w sobie zabawa. Zatem nie lekceważmy jej znaczenia w edukacji, nie spychajmy jej na margines „wszak jest w niej ukryty skarb”¹³.

Współczesny system edukacji powinien świadomie zawierać działania służące „kształceniu dla rozwoju”, czyli takie, które będą pobudzać naturalną aktywność oraz postawę twórczą. Taką możliwość dają gry i zabawy edukacyjne, bowiem są fundamentalnym środkiem rozwijającym aktywność twórczą dzieci, pobudzając i rozwijając jednocześnie wszystkie sfery osobowości najmłodszych: intelekt, rozwój psychiczny, społeczny czy fizyczny. Wykorzystywanie tego typu zabaw na tym szczeblu nauczania wywołuje emocje o różnym zabarwieniu uczuciowym, pozwala na lepsze poznanie rzeczywistości oraz rozwija umiejętność działania w różnych sytuacjach. Można więc gry i zabawy z powodzeniem stosować w realizacji tematyki z różnych obszarów edukacji zintegrowanej¹⁴.

Treści zabaw powinny się równocześnie przeplatać różnymi edukacjami, nie tylko tradycyjnie z edukacją polonistyczną i matematyczną, ale także z muzyczną i plastyczną. Konstrukttywne i pozytywne nastawienie nauczyciela, wykorzystywanie przez niego różnych form stwarza szansę na atrakcyjne i ciekawe zabawy, które będą wspomagać rozwój dziecka. Jeśli zabawy zostaną odpowiednio przemyślane, dobrane i przeprowadzone przez nauczyciela to będą one spełniać szereg różnych funkcji, które pomogą dziecku zaspokoić swoje indywidualne i społeczne potrzeby, a także pomogą mu w poznaniu rzeczywistości i w dostosowaniu jej do swoich własnych potrzeb. Zabawa była, jest i będzie środkiem wychowawczym oraz nieodzownym atrybutem dzieciństwa i kultury ludzkiej¹⁵. Niech myślą kończącą rozważania będą słowa: Lata dzieciństwa - to czas elementarnej edukacji, czas przygotowania gleby pod zasiew i tylko nasiona wrzucone w glebę pulchną i żyzną zakiełkują po latach i wydadzą owoce mądrości¹⁶.

¹² I. Czaja-Chudyba, *Pedagogika zabawy w osobowym i profesjonalnym przygotowaniu do zawodu nauczyciela*, Wydawnictwo NAP, Kraków s. 35.

¹³ G. Kapica, *Zabawa. Jest w niej ukryty skarb...*, op. cit., s. 83.

¹⁴ W. Hemmerling, *Zabawy w nauczaniu początkowym*, WSiP, Warszawa 1985, s. 11-13.

¹⁵ I. Czaja-Chudyba, *Pedagogika zabawy w osobowym i profesjonalnym przygotowaniu do zawodu nauczyciela*, Wydawnictwo NAP, Kraków, s. 37.

¹⁶ G. Kapica, *Dzieciństwo czyni człowieka*, [w:] *Współczesne kontesktki dzieciństwa*, (red.) G. Kapica, Wyd. PWSZ w Raciborzu, Racibórz 2006, s. 23.

Bibliografia:

1. Capińska E., *Dziecko dobrze przygotowane do szkoły*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 1.
2. Czaja-Chudyba I., *Pedagogika zabawy w osobowym i profesjonalnym przygotowaniu do zawodu nauczyciela*, Wydawnictwo NAP, Kraków 2006.
3. Dyer J.W., *Zabawy tematyczne dzieci w domu i przedszkolu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983.
4. Hemerling W., *Zabawy w nauczaniu początkowym*, WSiP, Warszawa 1990.
5. Kaczmarczyk A., *Rola nauczyciela w procesie adaptacji dziecka do szkoły*, „Nauczanie Początkowe” 2006/2007, nr 1.
6. Kapica G., *Rozrywki umysłowe w nauczaniu początkowym*, WSiP, Warszawa 1986.
7. Kapica G., *Zabawa. Jest w niej ukryty skarb. Aktualne konteksty edukacyjne*, [w:] *Edukacja przedszkolna w teorii i praktyce*, (red.) S. Włoch, Wydawnictwo UO, Opole 2006.
8. Kapica G., *Dzieciństwo czyni człowieka*, [w:] *Współczesne konteksty dzieciństwa*, (red.) G. Kapica, Wyd. PWSZ w Raciborzu, Racibórz 2006.
9. Koszyła B., *Zabawa i jej cechy*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2004, nr 5.
10. Kryk G., *Samokształcenie w edukacji wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo PWSZ w Raciborzu, Racibórz 2009.
11. Podgórska J., Strzałkowska M., *Melanż*, „Polityka” 2002, nr 25.
12. Przetacznikowa M., Spionek H., *Zabawa jako typowa forma działalności małego dziecka*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, (red.) M. Żebrowska, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979.
13. Wygotski L.S., *Zabawa i jej rola w rozwoju psychicznym dziecka*, [w:] *Dziecko w zabawie i świecie języka*, (red.) A. Brzezińska, T. Czuba, G. Lutomski, B. Smykowski, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1995.
14. Żebrowska M., *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, PWN, W-wa 1982.

Dane kontaktowe

malgorzatakowol@interia.eu